

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
נשיא בית הדין הרבני הגדול
ובעל ה'ילקוט יוסף'

פר' בלק תשע"ח | גליון מס' 91

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי, הרב מרדכי גור

טעה ובירך על מאכל בצום

גדר איסור ברכה שאינה צריכה | אופנים שונים של ברכה בטעות | בישולי גויים באולמות

וכן מי שנזדמן לאירוע באולם או במלון, ובירך על העוף המוגש שם, וקודם שאכל העירוי לו שההכשר באולם זה הוא בהשגחה של האשכנזים המקילין כדעת הרמ"א בענין בישולי גויים, ולפי דעת השולחן ערוך יש בזה איסור בישולי גויים, והם מקילים שהמשיגים מגיע בבוקר ומדליק נר נשמה, ובנר זה מדליקין את הגז במשך כל היום, והאשכנזים יוצאים ביד רמ"א, אבל לספרדים לפי דעת מרן השולחן ערוך יש בזה איסור בישולי גויים ואסור לאכול, אך הוא כבר בירך על העוף, ואם לא יטעם, נמצא שבירך ברכה לבטלה, מה עליו לעשות?

אולם אין הדברים אמורים לענין מי שבירך על מאכל האסור באכילה מצד עצמו, כגון נבילה או טריפה, ונדע לו שהוא אסור באכילה, דבודאי אינו רשאי לאכול כלום, אפילו הוא רק איסור דרבנן, ולכל הפחות יאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', ולדברי התוספות אמירת 'ברוך שם' אינה מבטלת את הברכה אלא רק מוריד קצת מחומרת איסור ברכה לבטלה, עכ"פ בודאי שלא יאכל. והנידון שלנו הוא לענין דברים שאינם אסור מצד עצמם, אלא שיש להם איסורים צדדיים, מה עליו לעשות?

וְשָׁקַל בְּפָלְס'

בכל הדוגמאות שהזכרנו יש לבדוק ולברר איזה איסור חמור יותר ואיזה איסור קל יותר. ולענין ברכה בטעות בצום י"ז בתמוז, מי שאוכל ביום הזה עובר על איסור דרבנן, ואסור לפרוץ גדר ולפרוש מן הציבור, כולם צריכים לצום, כולל פועלים, תלמידי חכמים, בנות סמינר בית יעקב, ורק מי שחולה (וכמו כן השנה שהצום דחוי, גם בעל ברית) מותרים באכילה. ואם הוא יטעם ממה שטעה ובירך עליו, יעבור איסור דרבנן. מאידך, אם לא יטעם, יש לברר על איזה איסור יעבור?

גדר איסור ברכה שאינה צריכה

בגמרא (ברכות לג ע"א): "כל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום 'לא תשא' (שמות כ, ז)", ונחלקו הראשונים האם פירוש הגמרא הוא כפשוטו, שהוא לאו דאורייתא ועובר ב'לא תשא', או שזה אסמכתא בעלמא, ודרך הגמרא להסמיך פסוק על איסור מדרבנן, כדי שזכור את האיסור. התוספות (ראש השנה לג.) כתבו שאיסור

שאלה: השבוע הקרוב - אם לא נזכה לביאת משיח צדקינו - יחול צום שבעה עשר בתמוז, וכל עם ישראל צריך לצום ביום זה ולא לפרוש מן הציבור. מה הדין מי ששכח שהוא יום צום ולקח כוס מים ובירך עליהם 'שהכל נהיה בדברו', האם יטעם מהמים, או לא?

'אוי לי מיצרי, אוי לי מיוצרי'

תשובה: הנה בשאלה כגון זו, הרי לכאורה מה שיעשה - יש לו בעיה. אם יטעם מהמים, הרי אסור לשתות, זה יום צום, ואסור אפילו בטעימה. ואם לא יטעם מהמים, הרי זו ברכה לבטלה, והוא בבחינת 'אוי לי מיצרי, אוי לי מיוצרי' (ברכות סא ע"א, עירובין יח ע"א). ושאלה זו כוללת כל הצומות, גם צום תשעה באב. וכמו כן יש לברר מה הדין ביום כיפור, שהאיסור לאכול ולשתות הוא מדאורייתא, מה עליו לעשות? האם יטעם או לא?

אופנים נוספים שונים

ובאמת כי שאלה זו נוגעת לכמה אופנים נוספים, כמו לענין דקיימא לן שאסור לאכול ולשתות קודם הקידוש בשבת, בין ביום ובין בלילה, וכן אסור לאכול ולשתות קודם הבדלה (חוץ ממים שמותר קודם הבדלה). מה הדין מי שטעה ובירך על מאכל או משקה קודם הקידוש, אם יטעם, הרי אסור לאכול ולשתות לפני הקידוש, ואם לא יטעם, הרי זו ברכה לבטלה.

וכן אדם שבירך בטעות על דבר מאכל קודם תפילת שחרית, שהרי אסור לאכול קודם התפילה, כמו שאמרו בגמרא (ברכות י ע"ב): "כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל, עליו הכתוב אומר (מלכים א יד-ט) 'אוותי השלכת אחרי גויך' - אל תקרי גויך אלא גאיך. אמר הקב"ה, לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים!?", וכן דרשו מדכתיב (ויקרא יט כו) 'לא תאכלו על הדם' - "לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם", ואם כן כיצד יש לו לנהוג כשטעה ובירך?

וכן אדם שאכל בשר, ואחרי שעה טעה ובירך על מאכל חלבי, ונזכר שאסור עדיין לאכול, אם הוא יטעם יעבור איסור, שהרי אסור לאכול עד שיעברו שש שעות לאכילת בשר, ואם לא יטעם - עובר איסור של ברכה לבטלה, מה יעשה?

ברכה לבטלה הוא רק מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא, וכן כתב הרא"ש (ברכות פ"ג) שאיסור ברכה שאינה צריכה הוא מדרבנן.

לעומת זאת, רב האי גאון (שערי תשובה סימן קטו) ורב אחאי גאון (שאלתות, פר' יתרו שאילתא ג), רב נטרונאי גאון (ספר המכריע סימן פח), רב צמח גאון, רב פלטוי גאון (חמדה גנוזה סי' א), וכן כתב הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות) ובשו"ע (סי' רטו ס"ד) שאיסור ברכה לבטלה הוא מדאורייתא, וכך כתב הרמב"ם בתשובה (שו"ת פאר הדור, סימן קה) ש"איסור ברכה שאינה צריכה - איסורא דאורייתא הוא", וכך הביאו להלכה מהר"י עייאש ובספר חקרי לב.

בירך על מאכל בצום

ולפי זה, אם טעה בתעניות, שהן מדרבנן, (חוץ מיום הכיפורים שהוא מדאורייתא), ובירך על מאכל או משקה, הרי אם יטעם יעבור רק על איסור דרבנן, ואם לא יטעם, הרי לפי דעת הרמב"ם והשו"ע עובר על איסור דאורייתא, ומה עדיף, שיעבור על איסור דרבנן של טעימה בצום, או על איסור דאורייתא של ברכה שאינה צריכה? ולכן יטעם מעט.

ואף להפוסקים כהתוספות והרא"ש ועוד, שאיסור ברכה שאינה צריכה הוא מדרבנן, אין זה סתם איסור דרבנן, אלא הוא איסור חמור, שנסמך על לאו דאורייתא של 'לא תשא שם ה' אלוך' לשוא', ומבואר בגמרא (שבועות לט ע"א) שבשעה שאמר הקב"ה בסיני 'לא תשא את שם ה' אלוך' לשוא' נזדעזע כל העולם כולו, בשונה משאר איסורים, ולכן גם איסור זה אינו סתם איסור מדרבנן, אלא הוא איסור חמור.

ולכן אם בירך בטעות בתענית על מים, ולא יטעם כלום, עובר על איסור חמור, ואילו אם יטעם - יעבור על איסור קל יותר, ולכן יטעם קצת, שלא יסתבך באיסור חמור של ברכה לבטלה. ואם כי יש בזה מחלוקת, אבל כך המסקנא לענין התעניות.

בירך על חלב אחרי אכילת בשר

וכן מי שאכל בשר ואחר שעה שכח שהוא בתוך שש שעות למאכל הבשרי ובירך על מאכל חלבי, אם יטעם - זה איסור בשר בחלב, ואם לא יטעם, הרי זו ברכה לבטלה. ויש לדעת כי כל איסור בשר וחלב מדאורייתא הוא דרך בישול, כפי שנאמר לא 'תבשל גדי בחלב אמו'. ואמרו בגמרא (חולין קח ע"א) אמרו שדרך בישול אסרה תורה, ואם אינו דרך בישול, אלא אוכלם בזה אחר זה, האיסור הוא מדרבנן. ועוד מבואר בגמרא (שם קו) שההמתנה בין סעודה לסעודה זה הרחקה של חכמים ולא מדאורייתא, (כמובן שחייבים לשמוע לדברי חכמים, וכל העובר על דברי חכמים - חייב מיתה). ואנו נוהגים כדעת הרי"ף והרא"ש והרמב"ם, להמתין שש שעות, והרמ"א כתב שדי להמתין שעה אחת בין בשר לחלב. וכתב הש"ך שכל מי שיש בו ריח של תורה, ימתין שש שעות. וכך המנהג פשוט אצל רוב החרדים לדבר ה', להמתין אחרי אכילת בשר חמש שעות ומחצה, שיכנס לחצי שעה האחרונה, ואז מותר לאכול.

ולכן אם בירך על מאכל חלבי בתוך שש שעות לאכילת בשר, אם הוא יטעם יעבור על איסור דרבנן, כיון שלא הוי דרך בישול, ואם לא יטעם הרי יעבור על איסור דאורייתא של ברכה שאינה צריכה, ולדעת הרמ"א על איסור חמור של ברכה לבטלה, ועל כן מייעצים

לו לטעום קצת, כדי שתחול ברכתו ולא תהיה ברכה לבטלה. ובכל זה לא יאכל הרבה, בחושו שאם כבר בירך מותר לאכול הרבה, רק יטעם מעט, שתחול ברכתו.

בירך על מאכל קודם תפילת שחרית

וכן אדם שבירך על מאכל לפני התפילה, אם הוא יטעם, יעבור על איסור דרבנן, שאסור לאכול לפני התפילה. למרות שיש מחלוקת בגדר איסור זה, אבל למסקנא, הפסוק של 'לא תאכלו על הדם' הוא אסמכתא בעלמא ואסור מדרבנן, ואם לא יטעם - עובר על איסור דאורייתא של ברכה שאינה צריכה. ומוטב שיטעם מעט ויעבור איסור דרבנן מאשר שיעבור איסור דאורייתא. ובפרט שזה רק טעימה בעלמא, ולא שייך בזה 'ואותי השלכת אחרי גויך', שאחר שנתגאה באכילה ושתייה עומד להתפלל, כי הוא אנוס ואינו מתכוין לגאווה, אלא להציל עצמו ברכה לבטלה.

בישולי גויים באולמות

ולענין מי שבירך על מאכל ואמרו לו שבמקום זה יש בו משום איסור בישולי גויים לפי דעת מרן השו"ע, ובמערכת הכשרות המשגיחה מקילים הם כדעת הרמ"א. למרות שיתכן והם מחמירים בכל החומרות שיש, כמו חומרות החזו"א לגבי מעשר, שביעית וכיו"ב, הכל הם מחמירים מאד, אבל כשמגיעים לדעת מרן השולחן ערוך שלפי דעתו יש בזה איסור בישולי גויים, הם אינם חוששים לדעת מרן, ואיני מבין זאת. מרן הבית יוסף, רבינו יוסף קארו, שהשכינה דיברה מתוך גרונו (שו"ת הרמ"א סי' מה), ממאתיים רבנים בדורו נסמך, על מה שהוא כתב אין חוששים לו?! איני מבין זאת, אך לצערינו הרב זה המצב וזו המציאות, שישנן אולמות ומסעדות ובתי מלון שסומכים על דעת הרמ"א לענין בישולי גויים.

בירך על מאכל שיש בו איסור בישולי גויים

ולכן במקרה שבירך על דבר כזה, יטעם מעט, שמקסימום יעבור איסור דרבנן, קודם כל לפי דעת הרמ"א, והרבה כך נוהגים שאין זה איסור כלל, ובפרט שיש המקילין גם לספרדים מטעם ספק ספיקא, ויש מקילין גם לספרדים לאכול בדיעבד, אם עברו ובישלו, ואם לא יטעם יעבור על דאורייתא.

אין אנו הבעלים על התורה

יש להבהיר כי כאשר באים לפני החכם לשאול איזה איסור חמור יותר לעבור, והאם מוטב לעבור על איסור דאורייתא או איסור דרבנן, ברור ששניהם אסור, ולכן אם אומר שאם לא יתירו לו לעבור על איסור דרבנן הוא יעבור איסור דאורייתא, אין כח ביד אף אחד, יהיה מי שיהיה, לבוא ולהתיר לו איסור קל כדי שלא יעבור איסור חמור, ורק במקרים עליהם דיברנו שכבר הסתבך בטעות וכבר בירך, ועודות בפניו שתי אפשרויות, או שיעבור איסור קל או איסור חמור, לכן מייעצים לו כי מוטב לעבור איסור קל ולא יעבור על איסור חמור.

אבל אם לא הסתבך הלכתית, אלא מיזמתו הוא רוצה לעבור איסור, כגון שמבקש לנסוע באופניים (לא חשמליות) בשבת, שהוא איסור דרבנן כדן עובדין דחול, ואם לא יתירו לו הוא ייסע ברכב, אי אפשר להתיר בזה, ואין אנו הבעלים על התורה.

